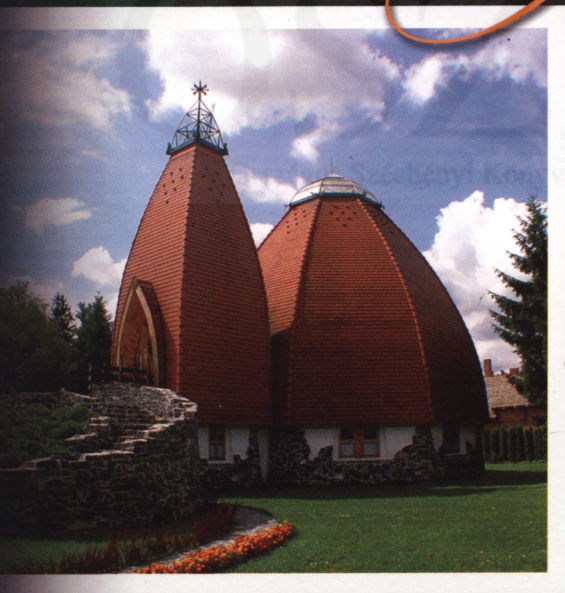

MB
205.147

Lőrincz Zoltán

A REFORMÁTUS
TEMPLOM

Kőszegen

LŐRINCZ ZOLTÁN

**A REFORMÁTUS
TEMPLOM KÖSZEGEN**

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Szombathely, 2006

Lektorálta:
Török Ferenc Kossuth-díjas építész,
egyetemi tanár

HB. 205.147

2006

ISBN 963 7334 19 X
Kiadó: B.K.L. Kiadó Szombathely, 2006. június 22.
Felelős kiadó: Boda László

TARTALOMJEGYZÉK

A templom, mint műalkotás	5
Az egyházközség története	25
A Református Templomépítési Alapítvány alapító-okirata	29
Üzenet az utókornak	35
Adattár	37

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A templom mint műalkotás

*„Ha az Úr nem építi a házat
hiába fáradoznak az építők”*

(Zsolt 127; 1)

1993. szeptember 26-án a gyülekezet alapításának hatvanadik évfordulóján helyezték el az új épülő templom alapkövét, amely nemcsak a kisszámú közösség életében meghatározó jelentőségű, hanem a modern magyar protestáns építészet történetét illetően is.

A vállalkozás többszörösen izgalmas, hiszen egy elsősorban középkori emlékeket felvonultató építészeti közegben jelenik meg a jurta-szerű épület. Másfelől a városra oly jellemző hosszanti szakrális terek együttesében tűnik fel a centrális tér. A templom minden esetben liturgikus tér. A liturgia a cselekmények összessége: kép, zene, mozgás. Ezért is hasonlítják sokan a drámához, amelynek tökéletes tere a katolikus templom. De a templom egyben egy inkulturációs modell közvetítője is.

Az őskori művészet emlékei szép példái annak, hogyan épül be az adott környezet anyaga (elsősorban kő, majd fa), magába a liturgikus térbe, a templomba. Ősi emléke ennek a délangliai Stonehenge és a skóciai Callanish.

Titkaik a mai napig sem egyértelműen tisztázott, de a templom és az asztrológia abivalens kapcsolatával éppúgy számolhatunk, mint a babiloni zikkuratok esetében. Az említett példák is jól mutatják, hogy Krisztus előtt milyen viszonyban volt a vallás a művészettel, a tudománnyal, a bölcselettel, azaz mai értelemben vett különállásról nem beszélhetünk.

Ugyanakkor az esztétikai gondolkodás egyik fontos kérdését is említenünk kell: az anyag és forma viszonyát. Az ősidőkben még az adottságok kényszeréről beszélhetünk, ma a formát az anyag „Kunstkönnen”-je sarjasztja műalkotássá. Súlyos árat fizetett a művészet és építészettörténet, amikor az anyagok „szavát” nem vette figyelembe. A forma behatol az anyagba, hat rá azaz „inkulturálódik”. Ennek az inkulturációnak egyik ősfarmája maga a templomépítés. Egyedi formában jelenik meg az általános, konkretizálódik a generális. Most már nem kőről, fáról beszélünk, hanem az emberi tudat és tudattalan által objektivált eszmei, vallási, kulturális értékről. Szubjektív interpretációban – ezen esetben remélhetőleg még remekműben is – most úgy konkretizálódik az általános, hogy az anyag részéről építőelemeiben is harmonikus, a forma vonatkozásában pedig tipikusan magyar manifesztálódik a huszadik század végének gondolkodásmódjában.

Református felfogás szerint a templom nem olyan értelemben szent hely, ahol a relikviákat őrzik, vagy ahol Isten valóságosan lakik.¹ Ézsaiás próféta is azt írja könyvében: „Ezt mondja az Úr: ... Milyen házat akartok építeni nekem, és milyen helyen kellene tartózkodnom?” (66,1) Pál apostol is kijelenti az Areopágoszon az Athénieknek: „Az Isten, aki teremtette a világos és mindaszt, ami benne van, aki mennynek és földnek ura, nem lakik emberkéz alkotta templomokban.” (Apcsel 17; 24) Az Ószövetség, „Isten háza” fogalma helyébe az Újszövetség egy más megjelölést helyez a „naosz” (templom) szó beiktatásával. A fogalom azonban kettős irányban ragadható meg: egyfelől tovább viszi az Ószövetségi templom arhitektónikus megjelenését

(görögül = naosz). Másfelől pedig Pál apostol leveleiben megjelenik a naosz, amely döntő módon nagy fontosságúvá válik a templomépület értelmezése szempontjából, amely szerint „... testetek, amit Istentől kaptok, a bennetek lévő szentlélek temploma” (naosz 1 Kor 6; 19). Isten dicsőségét majd ott fogja nyilvánvalóvá tenni: „... dicsőítsétek tehát Istent testetekben.” (1Kor 6; 20). Az Efézusi Levélben is (1; 22b-23a) arról beszél az apostol, hogy Krisztus az egyház feje, az egyház pedig az Ő teste. A példázat egyaránt érvényes az egyes keresztyénekre, de a keresztyén közösségekre, az ecclesiara is: „... felkészítse a szenteket a szolgálat végzésére, a Krisztus testének építésére.” (Ef 4; 12). Pál apostol amikor ezt a képet használja, Jézusnak az evangéliumokban elmondott meghatározására gondol: „Le tudom rombolni az Isten templomát és három nap alatt fel tudom építeni.” (Mt 26; 61 vö. Jn 2; 19). A Korintusbeliekhez írt első levélben mintegy részletes magyarázatot találunk: „Nem tudjátok, hogy ti Isten temploma vagytok, és az Isten lelke bennetek lakik? Ha valaki az Isten templomát megrontja, azt megrontja Isten, mert az Isten temploma Szent, és ez a templom ti vagytok.” (1 Kor 3; 16-17, 6; 19, 2 Kor 6; 16, Ef 2; 21). A Jelenések Könyve is továbbviszi a gondolatot oly módon, hogy az egyház hűséges tagjai, a megtértek közössége jutalmául szolgálhat, azaz: „Aki győz, azt oszloppá teszem az én Istenem templomában, és onnan nem kerül ki többé. Felírom rá az én Istenem nevét, és az, én Istenem városának, az új Jeruzsálemnek a nevét, amely a mennyből száll alá az én Istenemtől, és az én új nevemet.” (Jel 3; 12, 7; 15, 11; 1 és 19, 14; 15, 15; 5-8, 21-22.)

Ezek után levonhatjuk azt a nem merész következtetést, hogy az újszövetségi írók számára Krisztus kijelentéseit figyelembe véve a „szakrális tér” megjelenítése, teljes mértékben adiafórikus probléma maradt. A szigorúan biblikusan gondolkodó reformátusságnál a szakrális tér, a templom, a naosz elkülönülése nem az építészet eszközeinek a segítségével történik. Mégis azt kell mondanunk, hogy a centrális térszerkezet a jurta-szerű templomforma, a templomtérben felsorakoztatott, ikonográfiai jelek sokasága Kőszegen mind az építészet eszközeivel kifejtett hatást, a szakrális jelentést szolgálják. A keresztyénség temploma „a mennyei Jeruzsálem”, a „fenti Jeruzsálem”, „a mennyből alászálló Jeruzsálem”, „az élő Isten városa” gondolatnak a megtestesülése, ahol a földi liturgia az égiekhez kapcsolódik.² Bizonyos pontokon viszont nem választható el – mármint a „szentély” gondolatát illetően – a vallástörténeti párhuzamoktól. A templomok misztikus és kozmikus szimbolizmusa mellett van egy nagyon is gyakorlati funkciója, azaz gyülekezeti hely: domus ecclesiae. Nyilvánvalóan minden templomnál beszélhetünk erről a szociológiai aspektusról, de különösen fontossá válik ez a gondolat olyan vallásoknál, ahol az „istenkép” fogalma a legabsztraktabb.³ Ezt az irányzatot képviseli a protestantizmus, a kálvinizmus, ahol az a teológiai gondolat dominál, hogy Isten nem a templomban lakik, hanem a templomban istentiszteleten résztvevő gyülekezetben és azok tagjaiban van jelen.

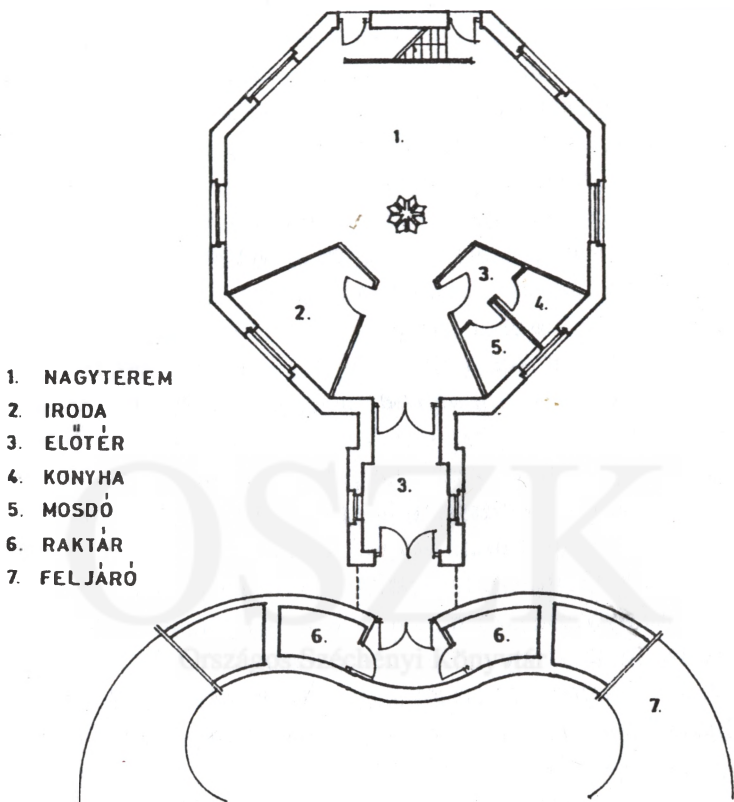
A református templom a magyarlakta területek kultúrájának, művészetének szerves részét jelenti, gondoljunk itt az elszakított területek emléanyagától a tengerentúliak – sokszor az adott közegben idegenül ható

– megjelenéséig. A többi vallástól eltérően a református templom léte egyértelműen a magyarság jelenlétére utal.⁴

Az épület a magyar honfoglalás kori jurtát (lakósátor) idézi, így tipikusan magyar forma jön létre. Ugyanakkor az Ószövetségi Szent-sátorra utaló szerkezettel számolhatunk. A vallástörténészek szerint tudniillik két sátorról beszélhetünk.

Az Ószövetség hagyományozása szerint a Szent Sátor leht a találkozás sátra ('Óhel mó'éd) a kijelentés sátra ('ohel há 'édut), de lehet a bizonyosság lakhelye egyszerűen sátor (mskan há 'édút). Mózes könyvei különböző leírásokat adnak a sátorról. Van egy sátor, amelyet Mózes készített (2 Móz 33,7-11), amelyet egy sűrű felhőoszlop különböztetett meg a többitől. De azt is tudjuk, hogy itt „az Úr pedig színről színre beszélt Mózesrel.” Feltételezések szerint ez a sátor centrális terű volt és a Kánaáni honfoglalásig elkísérte a zsidóságot. Az Izraelbe látogató turista ma is láthat hasonló sátrakat, mint az ott élő pásztorok lakóhelyét. Az ószövetségi papi irat hagyományozása szerint ismerünk egy másik sátrat, amit Mózes, mint szent sátot készíttetett el. (2 Móz 35-37). Ennek pontos leírása egy hosszanti teret sejtet. Mindenképpen az épület formailag ószövetségi előzményekre is visszavezethető.⁵

A kőszegi épület két nagy egységre bontható, a földszint a gyülekezeti ház szerepét tölti be, míg az első emelet a tulajdonképpeni szakrális tér. A feljáró alatti (1. ábra) kiszolgáló helyiségek, amelyek a közösségi funkció szolgálatában állnak. Maga a templomtérbe vezető feljáró formailag az egyház mindenkit magához ölelő ikonográfiai utalásával bír. Klasszikus példája ennek a Bernini által tervezett Szent Péter tér Rómában.⁶ A kitárt

1. ábra

kar, a befogadás, a magához ölelés gesztusa bibliai idézetre vezethető vissza: „Jöjjetek énhozzám mindnyájan, akik megfáradtatok, és meg vagytok terhelve, és én megnyugvást adok nektek.” (Mt 11; 28). Az Ószövetség számtalan esetben beszél Isten karjáról, mint az erő, a védelem, a hatalom eszközéről. Mária is hálaénekében így magasztalja Urát: „Hatalmas dolgokat cselekedett karjával, szétszórta a szívük szándékában felfuvalkodottakat.” (Lk. 1; 51) Ezzel azonosítja is Isten karját Krisztussal, s mint ilyen ezzel az Ő hatalmát és erejét is kiábrázolja.

Formailag az építész a föld, a kő fokozott szerepeltetésével az ősidők építészetére emlékeztet. A természetből induló és oda visszabukó, belesimuló, az enyészet által újra alapelemmé transzformáló természeti törvényekre utal. Az organikus építészet sajátja ez, a magyar paraszti kultúra paticsfalu, vályogból készült épületei simultak be hasonló módon a természetbe. A természetből, a földből, a tápláló Magna Materből nő ki az épület, erre utal a hullámszó vonal a földszinti oldalfalak ornamensében. Egy mű születik a semmiből, átalakul, formálódik.

A helyi jelleget idéző kő a maga durva megformálásával simul át kőfallá, falazott rendszerré, hogy helyet adjon a műnek, a szakrális térnek!

A nyílászárók (ajtók, ablakok) beosztása, robosztus kivitelezése a kváderezés hangulatát adja vissza. Natur színezésük harmonizál az anyagok eredeti karakterének a megtartásával, hiszen a kő és a fa fokozott szerepeltetése a templom ikonográfiai programjának szerves része.

A templom egy nyolcszögletű centrális tér. A nyolcas szám a Bibliában az új kezdet, a megújulás

szimbóluma.⁷ Krisztus feltámadását, mint nyolcadik teremtetési napot vették figyelembe az ókeresztyén teológiában. A hét nap után következik a nyolcadik nap, azaz Krisztus feltámadása révén az örök élet kezdete, így az új teremtetés, a megújulás száma a nyolc. János evangélista is nyolcszor jelenti ki magáról egó eimi (én vagyok): 1; az élet kenyere 2; a világ világossága 3; aki önmagamról teszek bizonyosságot 4; a jó pásztor 5; az ajtó 6; a feltámadás és az örök élet 7; az út, az igazság és az élet 8; az igazi szőlőtő. A Szentírás különböző módon és helyeken beszél a nyolcas számról: nyolc különböző feltámasztási történetről tudunk, de a papi szolgálat kezdete is a nyolcadik nap, a zsidó hagyományban a fiú gyermek körülmetélése a nyolcadik napon történt, különösen az itáliai középkori anyagból jól ismertek a nyolcszögletű baptisztériumok (Firenze, Pavia, mint a megkeresztelés utáni új élet szimbólumai.)⁸

A húsvéti feltámadás tükrében beszél János evangélista a Krisztushoz tartozásról, hiszen a baptisztériumok ennek szimbolikus hírnökei: „Nyolc nap múlva ismét benn voltak a tanítványai, és Tamás is velük. Bár az ajtók zárva voltak, bement Jézus, megállt középen, és ezt mondta: Békesség néktek!” A református szóhasználatban a keresztyén szó jelentése Krisztusi, Krisztushoz tartozó, róla elnevezett, azaz a benne megújuló, így lett a nyolcágú csillag a református egyházművészet egyik legjelentősebb szimbóluma.

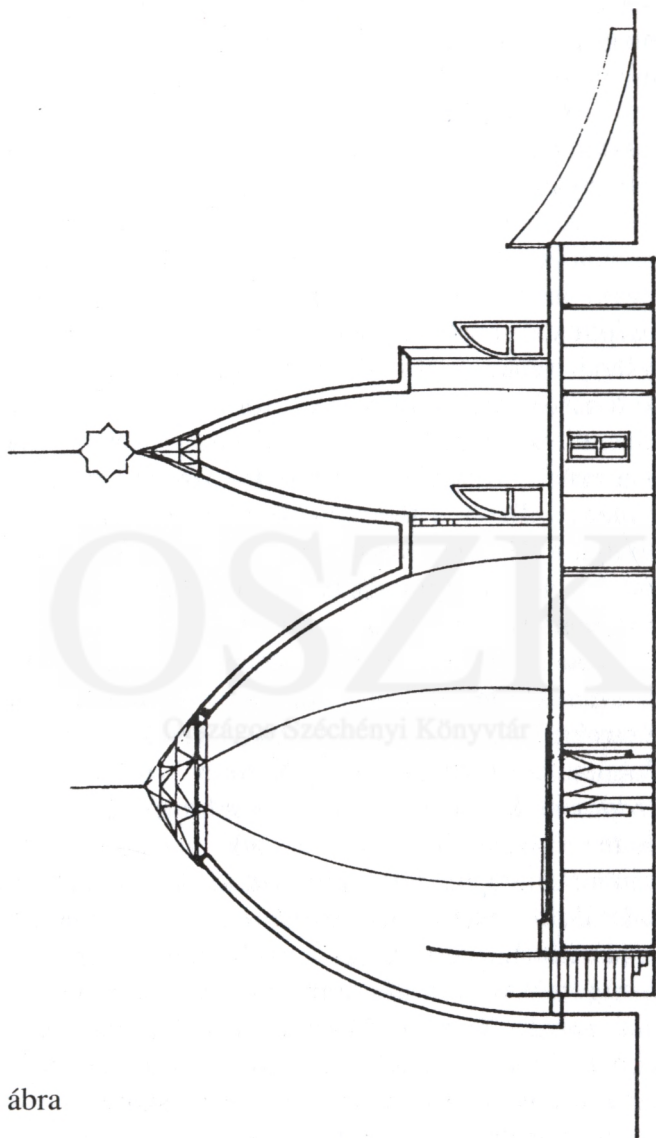
A földszint beosztása is erre – a nyolcszögű tér által megkívánt – logikára épül. A falak az átlók vonalát követik és szerkezetileg visszaadják a befelé szűkülő tér lehetőségeit. Az így kialakult trapézformájú téregységek is érzékeltetik a szokásostól eltérő alaprajzi sémát. (lásd 1.

ábra.). A centrális tér közepén nyolc ágú életfát stilizáló tartószerkezet. Szerepeltetése kettős értelmű, egyfelől szigorúan funkcionális, azaz tartóelem, ezáltal lehetővé tévén a választófalak bármikor mobilizálását és a terek igény szerinti mindenkori átalakítását, hiszen középen van, de ugyanakkor köré csoportosítható minden, mert ez a tartóelem egyben életfa is. Az életfa-tartóoszlop másfelől ikonográfiai jelentéssel bír. A bibliai teremtéstörténetben említik először: „Ültetett az Úristen egy kertet Édenben, Keleten, és ott helyezte el az embert, akit formált. Sarjasztott az Úristen a termőföldből mindenféle fát, szemre kíváncsot és eledelre jót: „az élet fáját is a kert közepén, meg a jó és rossz tudásának fáját.” (1. Móz 2: 8-9) Az élet fája (Arbor vitae) vallástörténeti, művészettörténeti, ikonográfiai szerepéről könyvtárnyi irodalom jelent meg.⁹ A református egyházművészetben is kedvelt szimbólum,¹⁰ kazettákon, címerekben, klenódiумokon, de pecsétnyomókon is, de első, amikor funkcionálisan tartó szerepe is van. Az életfa köré komponált tér, amely egyben a nagyterem bővületét is jelenti, visszaadja a nyolcszögű alaprajzi szerkezetet. A földszint (talapzat) formailag kapcsolható tehát az Ószövetséghez, amelynek közepén áll az Ószövetségi életfája. Az alap, a tartóelem így szimbolizálja a Biblia első részét, az Ószövetséget, amelye épül az Újszövetség. Az életfa ágai a földémszerkezetet áttörő csillag motívumot is tartják. Az újszövetség Betlehemi csillaga továbbítja a kupolából, az égből, az Istentől jövő fényt.¹¹ A földszint centrumában, a csillagon áttörő, az életfa ágain beszűrődő fény Istenről beszél, aki invisibilis (láthatatlan), aki incomprehensibilis (összehasonlíthatatlan), aki

incorporeus (testetlen). Csak utalás történik rá, mégis többet mond minden antropomorf elképzelésnél.

Az épült második szintje a tulajdonképpeni templom, a szakrális tér.¹² A feljáró szimbolizmusára előzőleg már utaltunk, most csak annyit, hogy kőfala visszaadja a templomtest megoldását. Két gotizáló kapuzat (3. ábra) zárja közre a torony alatti teret, amely egyben előtérként is funkcionál és vezet a templomtérbe.

A kapuzatok formavilága a gótika köréhez csatolható. A bejárati kapuzatot hangsúlyozza a robosztus toklezárás, amely ugyanakkor a torony törésvonalát ismétli. A felső mezőben a gótikus bordákra emlékeztető ornamensek szövik hálószerkezetűvé a felületet. A kapuzat fő motívuma a kereszt, amely itt egyben szerkezeti funkciókat is ellát, hiszen a nyitható ajtószárnyak ezt igénylik is, másfelől ott a keresztyénség legfontosabb szimbóluma. A kereszt az Újszövetség jelképe is itt, a földszinti életfa (ÓSZ), majd csillag motívum után megjelenik a kereszt. A kereszt-kapuzat ugyanakkor Jézus szavára, megváltói tetteire utal: „Én vagyok az ajtó, ha valaki rajtam átmegy be, megtartatik.” (Jn 10,9) A magyar emlékanyag egyik legszebb, sajnos elpusztult példája az esztergomi Sz. Adalbert székesegyház nyugati kapuja a Porta speciosa. Szemöldökének felirata ma is aktuális jelentéssel ír: Porta patet vitae sponsus vocat intro venite. (Nyitva az élet kapuja, hív a Vőlegény, jöjjetek be).¹³ Ezen a kereszten, ezen a kapuzaton át, jutunk a liturgikus térbe, hiszen Krisztus nélkül az egész keresztyén dogmatikai tanítás, hit fővenyre épített. A templom belső kapuzata a torony alatti elemeit adja vissza azzal a kiegészítéssel, hogy tokszerkezete újabb gotizáló faelemeket indít. Ezzel is

2. ábra

visszaadva a falazat hangulatát: a semmiből valami, a megnyugvás után újabb kitörés, a ciklikusság önmagából induló és önmagába visszatérő törvénye.

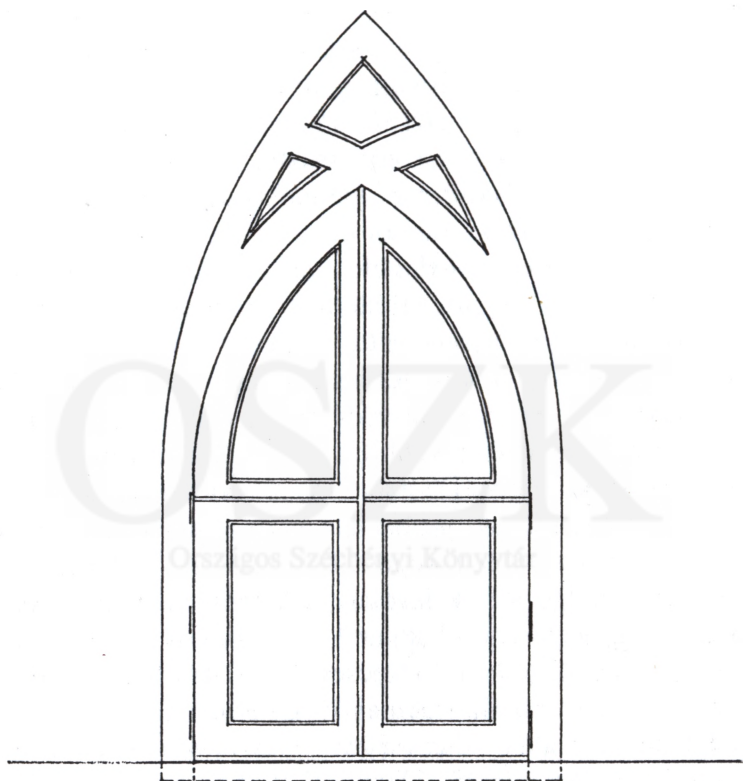
A vörösfenyőből készült ragasztott bordák, a belső faburkolat előkészítik a szemlélőt a templomtér látványához.

A toronysisak részben üvegből készült, melynek funkciója a természetes fény beengedése, így világosabbá válik az előtér. De ugyanakkor láthatóbbá válik a beépítendő harang, látványilag is atraktívabbá válik a felfelé szűkülő tér. A négy gerenda gótikus bordává történő összeillesztése a torony felső harmadában klasszikus példákat idéz. Esetleges megvilágítása a toronynak belülről tovább fokozhatja mind a belső élményt, illetve a templom külső megjelenését esténként. Világító ékköként koronázza alulról történő megvilágítás esetén az üvegszerkezet mind a torony, mind a templomtest kupoláját.

A református istentiszteleti hely, tér szempontjait, liturgiai kritériumait három elem határozza meg: A Szentírás, református hitvallási iratok, a reformátorok dogmatikai tanításai.¹⁴ Gyakorlatból tudjuk, hogy ezen szempontokat a református templomépítés a legkevésbé vette figyelembe, hanem alkalmazkodott a szokás kánonizálta építészeti megoldásokhoz. Fülepert idézve: „A századok alatt meggyökerezett gyakorlat végső eredményeképpen a kálvinista ember ma már más templomot el sem tud képzelni, mint katolikust.”¹⁵ Ez az oka annak, hogy a Türelmi Rendelet után is hosszanti tereket építettek és a 16. században birtokbavett középkori templomok centrálissá tétele – azaz a szószéknek a főhajó, vagy teremtemplom északi hosszanti oldalának közepre

helyezésével, - megoldásához folyamodtak.¹⁶ A centralitás felé törekvés megtalálható több épületnél is (Szeged, Kálvin téri; Debrecen, Kossuth utcai),¹⁷ de kifejezetten ezt a szándékot csak néhány képviseli (Budapest, Szilágyi Dezső téri).¹⁸ A templom, mint istentiszteleti hely a látható egyház megjelenésének helye. Jézus határozza meg legtökéletesebben az istentisztelet lényegét: „Az Isten lélek, és akik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják”. (Jn. 4; 24) az istentiszteleti helyet hitelesíti az ott lévők viszonya Istenhez és nem a templom művészettörténeti kvalitásai. De mégis, a templom egyben műalkotás is! Csikesz Sándor három elemét határozza meg az istentiszteleti helynek: akusztika, horasztika, dinamika.¹⁹ Tárgyalt épületünk ezeket a liturgiai szempontokat figyelembe vette.

A templomtér közepét az üvegből készült úrasztala foglalja el, ott, ahol a födémszerkezetet egy csillag szimbólum töri át, és továbbítja a kupolából érkező fényt a földszinti helyiségbe. De ez a fény az úrasztalán keresztül (2. ábra) érkezik. Az úr asztala körül gyülekezett annak idején az Újszövetség népe: „Napról napra állhatatosan, egy szívvel, egy lélekkel voltak a templomban, és amikor házanként megtörték a kenyeret, örömmel és tiszta szívvel részesültek az életben.” (Apcsel 2; 46) és itt részesültek Krisztus megváltó áldozatának javaiból (Zsid 9, 28), de itt megtapasztalhatták dicsőséges visszajövetelének első zsengéit is. (Lk 13; 28, 2Tim 2, 12). Az úrasztala tehát a teremtő Úr és teremtményei gyülekezete közösségének szimbóluma. Az Úr jelen van éltető sugarai, fénye által. Az üveg úrasztala ennek szimbolikus valósága, amely körül ott az egyház, a gyülekezet, középen pedig maga az Úr. Az Úrasztala tartó elemei honfoglaláskori díszítést

3. ábra

idéznek (Turul madár), de a szakrális tér elvárásainak megfelelően ugyancsak biblikus szimbólumokat formál. János evangélista, jele a sas már az Ószövetségben mint a vigasztalás példája jelenik meg: „De akik az Úrban bíznak, erejük megújul, szárnyra kelnek, mint a sasok, futnak és nem lankadnak meg, járnak, és nem fáradnak el.” (Ész 40; 31) A Jelenések könyvében is „A trónus előtt mintha üvegtenger lett volna, kristályhoz hasonló, és a trónusnál középen négy élőlény, elől és hátul szemekkel tele. Az első élőlény oroszlánhoz, a második bikához volt hasonló, a harmadik élőlénynek olyanarca volt, mint egy embernek, a negyedik élőlény pedig repülő sashoz hasonlított.” (Jel 4; 6-7.)

A tér főaxisában a bejárattal szemben a geometriai és szellemi centrumot adó úrasztala mögött, a nyolcszögű tér oldalfalával párhuzamosan, a földszintet és az emeletet összekötő lépcsőnyílás lezárásaként terveznek egy három elemből álló széksort az ún. Mózes-széket. Eddig a szószék készült csak el. A hármasság beosztása a Szentháromság ikonográfiai jelentésével bír, formailag pedig visszaadja az úrasztala ornamentális megközelítéseit. A szék teológiai és művészettörténeti jelentése széles skálán mozog, a tróntól kezdődően az ítélőszék felidézéséig.²⁰ Református felfogás szerint a Mózes-szék a tanítók, az írástudók a pap, a püspök kiemelt helye a gyülekezetben. (Mk 23; 2). A székek két oldalán elhelyezkedő 1/8-1/8 téregység az elkövetkezendőkben a kórus és a leendő orgona helyét jelölik.

A padok szerkezete, a hajópadló vonala a nyolcszög és a csillag szimbolikus jelentését emeli ki. Az épület ikonográfiai programjában újra és újra visszatérő elem a csillag szimbólumának fokozott alkalmazása. A

reformátusok csillaga nyolcágú és már a hitújítás kora óta használták toronydíszként, oromzati elemként, házakon, parókia épületeken, de pecsétnyomókon is, úrasztali terítők ornamenseként.²¹ A csillag szimbolikus jelentése sokat foglalkoztatta a művészettörténészetet, szinte minden nép kultúrájában és művészetében jelen van. Számuk most csak olyan összefüggésben érdekes, amely az épület ikonográfiai jelentését kiemeli. A földszint meghatározó eleme az életfa, amely az Ószövetség egyik legkarakterisztikusabb szimbóluma, erre épül, mármint a földszintre, az emeleti tér, azaz az életfára a csillag, más megközelítésben; az Ószövetségre az Újszövetség. Már az Ószövetségben Bálám próféta jövendölésében ott szerepel a csillag, mint Jézus születésének hírnöke: „Látom őt, de nem most, szemlélem, de nem közel. Csillag jön fel Jákóbból, Királyi pálca támad Izraelből.” (4. Móz 24, 17) A Máté 2; 1-12 története szerint, a napkeleti bölcseket csillag vezette Jézus születésének városába Betlehembe. A csillag motívum a padlószerkezet megkomponálásában éppúgy érvényre jut, mint az üvegkupola vas tartó elemeinek a leképzésében. A csillag motívum a térben még megjelenik harmadik felidézésben is, mégpedig a belső burkolat faszerkezeténél a síkok elmozdításával. A padlószerkezet felől indulva az üvegkupola irányában a nyolccikkelyes (maga a szerkezet hajlított-ragasztott faszerkezet, a tojáshéj fizikai törvényszerűségeivel) burkolat a rokokó gyakorlatát idézve, letről felfelé, egyre gazdagabbá válik. Nemcsak gyakorlati, esztétikai magyarázata van ennek, azaz az egyhangú faburkolat megtörése, hanem a nyíló rózsára történő utalással szimbolikus tartalmat is hordoz. A rózsa az ókori művészetben szépsége és illata miatt, a szépség és a

szerелеm istennőjének (Aphrodite-Venus) attribútuma volt. A kereszténység átvette a világ földöntúlira történő utalását, és paradicsomi növénynek tekintette. A rózsában a szentek mártíromságát, Krisztus sebeit ábrázolták. Dante is a menyországot egy szép fehér rózsza közepén pillantotta meg, ami összefügg a középkori misztika felfogásával, amikor a rózsát Máriára, a mennyek királynőjére vonatkoztatta. A rózsza nagy árpádházi szentünk Erzsébet attribútuma is. A rózsza, illetve annak stilizált változata a rozetta (Szt. István szarkofág) az épületplasztika, heraldika egyik legkedveltebb motívuma.

A kőszegi református templom szerény, visszafogott megjelenésével a Honfoglalás 1100 éves fordulóján idézi a magyar múltat, de méreteivel, magasságával, arányaival alkalmazkodik a város intim építészeti hagyományához. Piros hódfarkú cseréppel lefedett tetőszerkezete visszaadja a városra annyira jellemző tetőmegoldások világát. A zárt soros beépítésű utcában, a Kőszeg városától kapott telken, Csete György Kossuth- és Ybl-díjas építész ezzel a munkájával kitörölhetetlenül beírta nevét a magyar organikus építészet történetébe, sikerült olyan művet komponálnia, amely méltó a város építészeti hagyományaihoz, de ikonográfiailag átgondolt modern - szakrális - protestáns építészet alapkövét is elhelyeznie.

Jegyzetek

1. Templom címszó
in: Keresztyén Bibliai Lexikon Szerk.: Bartha Tibor II. kötet. Bp., 1995. 581-586.
2. Számtalan tanulmány közül néhány
 - a.) Nagymihályi Géza: Világkép és templomépítészet
 - b.) Kuklay Antal: A templomtervezés esztétikai dimenziói
 - c.) Kuklay Antal: „A mindenség modellje, áll a templom”
Mindhárom tanulmány
in: Szent Művészet Tanulmányok az ars sacra köréből Bp., 1994. 33.-46.
3. Kuyper Ábrahám: A kálvinizmus lényege Idézi: Fülep Lajos In.: A művészet forradalmától a nagy forradalomig Bp., 1974. 599.
4. Marosi Ernő: Magyar református templomok – művészettörténeti áttekintés in: Református Templomok Magyarországon Szerk.: Dercsényi Balázs Bp. 1992. XXVI.
5. Wolfgang Zwickel: Der salomonische Tempel Mainz am Rhein, 1999.
6. Kelényi György: A barokk művészete Bp., 1985. 75-76.
7. számszimbolika címszó
in: A keresztény művészet lexikona Szerk.: Jutta Seibert, Bp., 1986. 282-283.
8. Vayer János: Az itáliai reneszánsz művészete Bp., 1998.
9. • A keresztény művészet lexikona Szerk.: Jutta Seibert Bp., 1986. 91-93.

- Gerd Heinz-Mohr: Lexikon der Symbole Düsseldorf, Köln, 1981. 44-48.
- Dávid Katalin: A teremtett világ misztériuma Bibliai jelképek kézikönyve Bp., 2002 71-72.
- 10. Takács Béla: Bibliai jelképek a magyar református egyházművészetben Bp., 1986. 90-94.
- 11. Lőrincz Zoltán: A fény temploma in: Vasi Szemle 52. évf. 6. sz. (1998) 713-722.
- 12. A szakrális tér fogalma kapcsán írja egyik művem recenzora: „Teológiai fogalomtárunkból hiányzik a szakrális tér, szakrális építészet, amelyet sűrűn emleget.” Fekete Csaba: Hol tart ma a magyar református templomépítészet? Lőrincz Zoltán: Új református templomok 1990-1999. „Ne hagyjátok a templomot...” Előszó: Tenke Sándor. Alaprajzok: Tornai Mátyás. Borítófotó: Garas Kálmán. Bp. 2000. Kálvin Kiadó. – p. 205, 4300.- Ft. in: Confessio 2001/1. 124.
- 13. Takács Imre: Porta patet vitae (Azesztergomi székesegyház nyugati díszkapujáról) In: Kezds és újakezds. A Szent Adalbert Székesegyház és Oláh Miklós jubileuma. Szerk.: Beke Margit (Strigonium antiquum, 2.) Bp., 1993. 53-60.
- 14. Lőrincz Zoltán: „Ne hagyjátok a templomot...” Új református templomok 1990-1999. Bp., 2000 lásd Mellékletek 199-204.
- 15. Fülep Lajos: A református templom reformja (Protestáns egyházi és iskolai lap, 1917. dec. 9.) In: A művészet forradalmától a nagy forradalomig. Bp., 1974. 601.

16. Fekete Csaba: Következmény vagy szempont? (Református templomépítésetünk elvszerűsége). In: Református Egyház, 1999. 7-8., 183-186.
17. Református templomok Magyarországon Szerk.: Dercsényi Balázs Bp., 1992. lásd: XXI., XXII., XLIV., 15-16., 114., 168., 170. oldalakat.
18. Róka Enikő: Pecz Samu Szilágyi Dezső téri református temploma és a protestáns centralizáció templomépítészeti hagyomány. In.: Ars Hungarica XXIV. 1996. 117-175.
19. Csikesz Sándor: A református istentiszteleti hely fogalma és megépítésének irányelvei. Különlenyomat a Debreceni M. Kir. Tisza István – Tudományegyetem 1933-34. tanéve évkönyvéből. Debrecen, 1935.
20. Szék címszó
in: Keresztyén Bibliai Lexikon Szerk.: Bartha Tibor II. kötet Bp., 1995. 519-520.
20. Takács Béla i. m. 117-120.

Országos Széchényi Könyvtár

Az egyházközség története*

Kőszeg városát a németújvári Henrik bán és fia alapította 1260-ban. 1392-ben Gara Miklós bán és fiai, Miklós és János birtokolta. 1445-ben a várost III. Frigyes német császár elfoglalta, megöletett 80 embert és Kőszeget Ausztriához csatolta. A várost felszabadította ugyan 1454-ben Hunyadi János, 1482-ben Mátyás király, de II. Ulászló 1491-ben szerződésileg Borostyánkő, Rohonc, Kabold, Kismarton, Fraknó várakkal együtt közigazgatásilag átadta Ausztriának, míg egyházilag magyar fennhatóság alatt maradt. Osztrák urai Weiszpriach Zsigmond, Pruescheuch Zsigmond és Henrik voltak.

I. Ferdinánd 1537-ben a zengi származású Jurisics Miklósnak adományozta a várost, aki 1532. augusztus havában 25 napon keresztül védelmezte a török támadást ért várost és várat. 1570-ben Schonnach Ferencné kapta meg, miután előzőleg zálogba birtokolták újból a Weiszpriach család és a Jurisics rokonok. Utána Devecseri Choron János soproni főispáné lett a város, akinek Margit lányát Nádasdy Kristóf vette feleségül. II. Mátyás király 1616-ban a református Széchy Tamásnak adta. A Széchy család utolsó sarja, Széchy Péter gyermektelen volt, s nővére, Kéry grófné kapta meg a birtokot, aki 1695-ben elcserélte azt Esterházy Pál herceggel.

Már 1531-ben az Ausztriával és Szászországgal összeköttetésbe jutott kőszegi borkereskedők behozták Kőszegre a reformáció tanait. 1554-ben az addig katolikus

* in: Az őrségi református egyházmegye története Győr, 1992. 315-318.

Szent Jakab templomot, miután a plébános elhagyta a várost, átvették a német ajkú protestánsok, míg a magyar ajkúak 1615-ben kezdtek építeni maguknak templomot, aminek az építése 1620-ban fejeződött be. A gyülekezetnek két lelkésze volt, az egyik magyar, a másik német. Első ismert lelkészét Semlyén Simonnak hívták, aki 1550 körül működött itt az ágostai hitvallás szerint.

Az első református lelkész Báthai István 1584-ben kezdte meg itteni munkáját. Ott volt az 1591-i csepregi hitvitán s mint kőszegi lelkész írta alá a *Formula Concordiae* lutheránus iratot. 1596-ban Rohoncra ment, ami Batthyány-birtok volt és ott halt meg 1599-ben.

Utóda, Kincses Pál (1596-1597) Szilból jött Kőszegre, szintén meggyőződéses református volt, nem írta alá sem az akkor még magyar nyelvre le nem fordított ágostai hitvallást, sem pedig a *Formula concordiae*-t. Beythe István püspök vezetésétől elkülönült lutheránusok vezetője, Reczés János esperes, aki már Kincses Pált szili tartózkodása alatt is üldözte, hittaninézete után kutatva ottani irodáját is feltörette, egyházlátogatást jelentett be Kőszegre, s bár nem tudott eljönni személyesen, de Kincses Pált, felbőszülve annak hozzá írt szemrehányó levelén is, amelyben jogosan kérte az esperest, hogy látogatási szándékát ne csak a patrónussal és a városi tanáccsal közölje, hanem vele is, eltávolította Kőszegről, a patronus, özv. Nádasdy Kristófné Choron Margit közreműködésével.

Utóda, Kőszegi Rusa Mihály, 1597-ben már mint lutheránus foglalta el a kőszegi magyar nyelvű lelkészi állást, bár Reczés őt is megvádolta azzal, hogy a „kálvinizmus dögletes tudományát” hirdeti, de alaptalanul, mert Rusa Mihály aláírta a *Formula concordiae*-t.

1597-től 1933-ig Kőszegen nem volt református egyház.

1933. október 4-én az Ipartestület dísztermében közgyűlést tartott a kőszegi maroknyi reformátusság, s fiókegyházat szervezve, 11 tagú presbitériumot választott. A kőszegi hadapródiskolánál működő Maller László tábori alesperes hetente egy-egy énekórára összegyűjtötte a református tanulókat és a nagy ünnepeken istentiszteleteket tartott a református híveknek. Utóda, dr. Rácz Béla tábori főlelkész minden vasárnap tartott istentiszteletet, mentesítve az anyaegyház Egyházasrádóc lelkészét.

Jutasra aló távozása után 1936. február 1-jén missziói segédlelkésznek nevezte ki a dunántúli egyházkerület püspöke Pais Sándort, aki 1940. május 1-jéig végzett itt dicséretes munkát. Ekkor már imaháza is volt a fiókegyháznak. 1933 őszén 3000 forintért vásárolták meg azt a magtárt, amit 2000 forint ráfordítással alakítottak imaházzá. Amikor Szombathely megválasztotta első lelkészét 1934-ben, Kőszeg Szombathely fiókegyháza lett.

A gyülekezet 1942-ben anyaegyházzá fejlődött és 1943. április 11-én beiktatta első lelkészét, Farkas Sándort, aki 1940. május 1-jétől kezdődőleg, mint missziói s. lelkész szolgált Kőszegen, Péter János a Filadelfia Diakonissza anyaház lelkésze, az anyaház képviselőjeként 1943-ban vette meg azt az épületet, amely kezdetben árvaház, majd pedig amikor a pártállam megszüntette, a magyarországi református egyháznak azt a jogát, hogy árvaházakat tartson fenn, csecsemőotthonná alakult. A csecsemőotthon megszűnését 1989. szeptember 15-én gyermekhiány miatt határozták el. Vezetői Bertalan

Eszter, Vargha Terézia, Alföldi Ilona, Szakál Elemérné voltak eddig.

Farkas Sándor lelkész 1956-ban eltávozott s helyét 1957-től Szakál Elemér, majd Fekete Sándor esperes foglalta el 1981 augusztusában, 1989. december 31-i nyugdíjaztatásáig.

A gyülekezet lélekszáma 1930-ban 124, 1988-ban 113 + szórványban 21 lélek volt. Egyházfenntartási járulékot 58-an fizettek.

1. Bárhai István – 1584-1596. Rohoncra ment.

2. Kincses Pál – 1596-1597. Eltávolították. A gyülekezet evangélikus lett.

3. Farkas Sándor – 1943. április 11-1956. szeptember 15.

4. Szakál Elemér – 1957. február 17-1975. április 23. Szombathelyre ment.

5. Fekete Sándor – 1981. augusztus 1-1989. december 31. Körmendről jött.

6. Veres János - 1994. március 18. – mai napig.
Gondozó és helyettes lelkészek:

1. Maller László tábori alesperes – 1920- ...

2. Dr. Rácz Béla tábori főlelkész – 1936. február 1-jéig.

3. Pais Sándor missziós s. lelkész – 1936. február 1. – 1940. május 1.

4. Farkas Sándor missziós s. lelkész – 1940. május 24-1943. április 11.

5. Szakál Elemér 1956. október-1957. február 17. és 1975. április 14-1981. július 31.

6. Katona Zsuzsanna 1989-1993. február 1.

7. Dr. Lőrincz Zoltán 1993. február 1-1993. november 1.

A Református Templomépítési Alapítvány alapító okirata

Mi, a Kőszegi Református Egyházközség tagjai őseink, eleink – akik 1933-ban megvetették az állandó egyházközség alapját – példáit követve létrehozzuk alapítványunkat.

1.) Az alapítvány neve:

Református Templom Építési Alapítvány

2.) Az alapítvány székhelye:

9730 Kőszeg, Táncsics M. u. 7. szám

3.) Az alapítvány célja:

- Templom (imaterem, torony, hittanterem) építése a gyülekezet épülésére, Isten dicsőségére.

- Olyan művészettörténeti érték létrehozása, amely egyben méltó a város építészeti, művészeti hagyományaihoz.

Feladatai megvalósításában – külön megállapodások alapján – együttműködik nemzetközi, országos és helyi alapítványokkal, önkormányzatokkal.

4.) Az alapítvány vagyona:

69.000.- Ft, melyet az alapító, a Kőszegi Református Egyházközség elkülönített számlán bocsát az alapítvány tulajdonába.

5.) Az alapítvány nyitott, céljaihoz bármely hazai, külföldi magánszemély, jogi személy vagy jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet pénzbeli, vagy természetbeni adománnyal, illetve bármely más vagyonrendeléssel csatlakozhat. Az adomány, illetve a vagyonrendelés elfogadásáról a kuratórium dönt.

6.) A vagyon célra rendelt felhasználása:

- Az alapítvány vagyonának hatékony működtetése, gyarapítása;
- A vagyon hozamainak, egyéb bevételeknek, adományoknak a kuratórium által előírt, illetőleg engedélyezett célra történő felhasználása;
- Az eszközök és források összhangját biztosító költségvetés végrehajtása;
- A vagyongyarapítás pénzügyi fedezetének megteremtése által valósul meg.

7.) Az alapítványt kezelő szervek:

Kuratórium

Tiszteletbeli elnök

Elnök

Titkár

A szervezeti és működési szabályzat további szervezeti egységeket hozhat létre.

8.) 1. Kuratórium:

Az alapítvány legfőbb, döntést hozó szerve. Dönt minden az alapítvány feladatkörét érintő stratégiai kérdésben. Felelős az alapítvány vagyonának hatékony működtetéséért, gyarapításáért és a

vagyon alapítványi célokat szolgáló felhasználásáért. Felügyeli az elnök tevékenységét. A Kuratórium a hatáskörébe tartozó ügyekben akkor határozatképes, ha tagjai 50%-nál többen vannak jelen. Határozatait – a minősített többséget igénylő ügyeken kívül – egyszerű szótöbbséggel hozza. Szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata dönt. Az ügyben érdekelt kuratóriumi tag határozathozatalban nem ehet részt, személyét a szavazati arány megállapításánál figyelmen kívül kell hagyni.

A Kuratórium a hatáskörébe tartozó ügyek közül az alábbi kérdésekben az összlétszámhoz viszonyítva 2/3-os szavazati aránnyal határoz (minősített többség)

- a szervezeti és működési szabályzat elfogadásáról, módosításáról;
- az elfogadott költségvetésben nem tervezett alaptőke felhasználás előzetes engedélyezéséről;
- a szervezeti és működési szabályzatban meghatározott egyéb minősített többséget igénylő kérdésekben.

A Kuratóriumi tagok létszáma a tiszteletbeli elnök, az elnök és a titkár személyével együtt 7 fő.

A Kuratórium tagjait az alapítók 3 évre szóló felkérés alapján jelölik. Ha a Kuratórium egy tagja a megbízás lejárta előtt kiválik, utódot csak a megbízási időtől még fennmaradó időszakra lehet felkérni. További szabályokat az SZMSZ tartalmaz.

2. A Tiszteletbeli elnök:

Ellátja az alapítvány képviseletét.

Ellátja mindazokat a tevékenységeket, amelyekkel a Kuratórium megbízza.

3. Az Elnök:

Ellátja az alapítvány képviseletét;

Irányítja az alapítvány folyamatos tevékenységét, az alapító okirat keretei között;

Ellátja mindazokat a tevékenységeket, amelyekkel a Kuratórium megbízza.

A Tiszteletbeli elnök és az Elnök képviseleti joga önálló, mindketten jogosultak az alapítvány képviseletét külön-külön ellátni.

4. A Titkár:

Az alapítvány titkára ellátja mindazokat a tevékenységeket, amelyekkel a Kuratórium, a Tiszteletbeli elnök vagy az Elnök megbízza.

Szervezi és intézi az alapítvány folyamatos tevékenységét az alapító okirat keretei között.

9.) Az alapítvány Kuratóriuma tevékenységéről évente egy alkalommal köteles az alapítót tájékoztatni

10.) Az alapítvány határozatlan időre alakul, megszűnése esetén az alapítvány tiszta vagyona az alapítókra száll vissza.

11.) Az alapítvány Tiszteletbeli elnökét, Elnökét, Titkárát és a Kuratórium tagjait az alapító 3 évre szóló felkérés alapján jelöli ki.

Az alapítvány Tiszteletbeli elnöke: Dr. Für Lajos honvédelmi miniszter.

Az alapítvány Elnöke: Dr. Lőrincz Zoltán

Az alapítvány Titkára: Katona Zsuzsanna református lelkész

A Kuratórium tagjai:

B. Szabó László

Szabó Katalin

Mester István

Marczin Albert

Református Egyházközség alapító

Kőszeg, 1993. szeptember 26.

Üzenet az utókornak*

*Dicsőség az Atyának és Fiúnak
és Szentlélek Istennek Ámen!*

Ezt a katedrát 1935. május 23-án állíttatta Felsőrutkai Rutkay-Mathussovich Elemér reáliskolai őrnagy és neje Sinóros-Szabó Erna középiskolai tanár.

Az első Istentiszteletet május 26-án tartotta rajta a hősekről beszélve dr. Rácz Béla m. kir. tábori lelkész a reáliskolában, a kis gyülekezet pásztor.

Ezt a pár sorocskát emlékezet okáért helyeztük e helyre, hogy részben a kegyes adakozók neveit feljegyezzük e helyen is, részben hogy holtunk utánra buzdítsuk az utódokat a magyar református hit buzgóságos szeretetére. Az adományozó őrnagy evangélikus vallású, ami mutatja a közös protestáns testvéri szeretetet. Neje református. A nagykegyelmű Isten fizesse vissza adományukat, nevüket írja fel az Élet könyvébe.

Midőn e sorokat írjuk, Kőszeg – hol a református egyház 1933 októberében alakult meg újra 400 éves elhallgatás után – megszállóktól van körülvéve: a hálátlan osztrákok elrabolták Nyugat-Magyarországot. De mi hiszünk Magyarország feltámadásában.

E sorokat a következő testvérek jelenlétében zárjuk le, kik közül Pusky Gyula egyházunk pénztárnoka az imaházat vette a reformátusoknak, Bán-Korsós János presbiter pedig több kedves bútort ajándékozott egyházunknak.

* A régi imaház szószékének bontásakor, 1995 júliusában megtalált levél szövege.

A katedrát a Pimper testvérek készítették.

Most pedig állj szent eszköz, lelki Sion-hegy:
hallgatjuk felőled az Úrnak szent beszédét nagy alázattal.

Kőszeg 1935. május 23. délután 5 óra.

Ruttkay-Mathussovich Elemérné Ruttkay-Mathussovits
Elemér Sinóros-Sabó Erna

Dr. RácZ Béla

Püsky Gyula

Bán-Korsós János

Pimper Gyula

Pimper József

Pimper Oszkár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Adattár

A templom tervezője

Csete György Kossuth- és Ybl-díjas építész, Budapest

Statikai mérnök:

+Dulánszky Jenő Pécs

Kivitelezők:

Kerese István

Salamon Sándor kőműves-mester, Pálfiszeg

Markovics József, asztalos, Kőszeg

Lelkész:

Veres János

Az egyházközség gondnoka:

Dr. Lőrincz Zoltán (1994-2006)

A templom felszentelésének napja: 1996. augusztus 19.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

